

νεότερη και σύγχρονη ιστορία

ΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΛΥΚΟΦΩΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ;

Ο κοινοβουλευτισμός της συγκυβέρνησης

Θεσμικό υπόστρωμα, λειτουργικές ιδιαιτερότητες και είδη

ΠΡΟΛΟΓΙΖΟΥΝ

Αλέκος Παπαδόπουλος • Παύλος Τσίμας

ΕΠΙΜΕΤΡΟ-ΣΧΟΛΙΟ

Νίκος Αλιβιζάτος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΛΥΚΟΦΩΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ;
Ο ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΣ
ΤΗΣ ΣΥΓΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Θεσμικό υπόστρωμα,
λειτουργικές ιδιαιτερότητες και είδη

ΠΡΟΛΟΓΙΖΟΥΝ
Αλέκος Παπαδόπουλος
Πάυλος Τσίμας

ΕΠΙΜΕΤΡΟ-ΣΧΟΛΙΟ
Νίκος Αλιβιζάτος

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Θεωρητικές επιστήμες / Ιστορία

Σειρά: Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία – 43

Διεύθυνση σειράς: Ευάνθης Χατζηβασιλείου

Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Ο κοινοβουλευτισμός της συγκυβέρνησης:*

Θεσμικό υπόστρωμα, λειτουργικές ιδιαιτερότητες και είδη

Διορθώσεις: Γιάννης Αντωνόπουλος

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Φίλμ, μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση

Copyright© Θανάσης Διαμαντόπουλος και Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2014

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Μάρτιος 2015

ΚΕΤ 9633 ΚΕΠ 143/15

ISBN 978-960-16-6004-2

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600,

801.100.2665, FAX: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: Ν. ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ 122, 563 34 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54,

2310.70.67.15, FAX: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προϊδέαση του αναγνώστη	13
Αναγνώριση οφειλομένων	17
Πρόλογος Αλέκου Παπαδόπουλου	21
Πρόλογος Παύλου Τσίμα	27
Εισαγωγικές παρατηρήσεις: περί πολιτευμάτων, πολιτικών συστημάτων και συναφών εννοιών	33
Σχηματική απεικόνιση των χρησιμοποιούμενων εννοιών	52
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Ο συναινετικός κοινοβουλευτισμός ως υποπερίπτωση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας	57
Έννοια και χαρακτηριστικά	57
Κεφάλαιο πρώτο. Η επικαιρότητα του θέματος	65
Α) Η γενική διαπίστωση	65
Β) Η ερμηνεία μιας —σχεδόν— γενικευμένης τάσης	83
Γ) Οι επιμέρους περιπτώσεις	93
Γ1) Η Μεγάλη Βρετανία	93
Γ2) Η Ελλάδα	104
Γ3) Οι λοιπές περιπτώσεις	116
Κεφάλαιο δεύτερο. Κομματικά συστήματα: έννοια και είδη ..	121
Σχηματική απεικόνιση των κομματικών συστημάτων	155

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Λειτουργία και υποπεριπτώσεις του συναινετικού κοινοβουλευτισμού	171
Κεφάλαιο πρώτο. Η κλασική εκδοχή: αυτόνομη εκλογική κάθοδος – μετεκλογική αναζήτηση κυβέρνησης	175
Α) Μη προεξαγγελία και έμμεση ανάδειξη κυβερνήσεων	180
Β) Πρωθυπουργοί μειωμένης ισχύος;	198
Γ) Βραχύβια και ασταθή κυβερνητικά σχήματα	228
Δ) Ένα πιο δυσυπότακτο κοινοβούλιο	240
Σχηματική απεικόνιση διαφορών πλειοψηφικού και συναινετικού κοινοβουλευτισμού 1ου είδους (χωρίς προεκλογική πρόταση κυβέρνησης)	262
Κεφάλαιο δεύτερο. Η αμβλυμένη εκδοχή του συναινετικού κοινοβουλευτισμού: εκλογικός διπολισμός και προεξαγγελλόμενη κυβέρνηση	263
Σχηματική απεικόνιση διαφορών πλειοψηφικού και συναινετικού κοινοβουλευτισμού 2ου είδους (με προεκλογική πρόταση κυβέρνησης)	299
ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Το λυκόφως της δημοκρατίας;	301
Επίμετρο-Σχόλιο Νίκου Αλιβιζάτου	319
Και μια απάντηση...	325
Βιβλιογραφία	331
Ευρετήριο ονομάτων	341
Ευρετήριο χωρών	343
Άλλα έργα του συγγραφέα	345

ΠΡΟΪΔΕΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ

Οι λόγοι που με ώθησαν στο να πραγματευθώ το συγκεκριμένο αντικείμενο ήταν τόσο διεθνείς όσο και εσωτερικοί/εθνικοί. Διεθνείς, λόγω της παγκόσμια κυρίαρχης, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, τάσης οι μονοκομματικές κυβερνήσεις να γίνονται όλο και πιο σπάνιες —και οι συγκυβερνήσεις όλο και πιο συχνές— στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες... Εσωτερικοί, επειδή στη χώρα μας, για πρώτη φορά εδώ και αναρίθμητες δεκαετίες —εάν εξαιρεθούν οι συντομότητες και ειδικού σκοπού συμμαχικές κυβερνήσεις της περιόδου 1989-1990—, το πολιτικό σύστημα χρειάστηκε το 2011, οπωσδήποτε δε μετά τις αλλεπάλληλες εκλογές του 2012, να προσαρμοσθεί, βίαια και απότομα, στο μοντέλο του λεγόμενου συναινετικού ή συγκυβερνητικού κοινοβουλευτισμού.

Ασφαλώς, εκκινώντας από την προφανή αυτή διαπίστωση της επικαιρότητας, ο συγγραφέας δεν μπορούσε να ξέρει εάν —ήδη στη φάση της συγγραφής του έργου του— η εξελισσόμενη πραγματικότητα θα έδινε δείγματα αντιστροφής της εν λόγω τάσης, με εκλογικά αποτελέσματα που ενδεχομένως θα υποδήλωναν δυναμική επιστροφή των μονοκομματικών κυβερνητικών σχημάτων. Ιδιαίτερα σε χώρες, όπως τη Μεγάλη Βρετανία, τη Σουηδία και τη δική μας, όπου μέχρι πολύ πρόσφατα κυριαρχούσε απόλυτα ο λεγόμενος

πλειοψηφικός κοινοβουλευτισμός. Βέβαια, ειδικά «παρ' ημίν», οι όροι της αποσύνθεσης/ανασύνθεσης του παραδοσιακού κομματικού μας συστήματος και ο βαθμός της αποδυνάμωσης ή κατάρρευσης των βασικών κομματικών πυλώνων της προηγούμενης πραγματικότητας δικαιολογούσαν την ισχυρή πιθανολόγηση — η οποία, ωστόσο, ουδέποτε έγινε βεβαιότητα — πως η νέα φάση, αυτή των πολυκομματικών κυβερνήσεων, θα μπορούσε να σφραγίζει και να χαρακτηρίζει επί μακρόν την πολιτική ζωή της χώρας μας. Και αυτό με κινητροδότησε ακόμη περισσότερο στο να επιχειρήσω το παρόν εγχείρημα.

Το βιβλίο αυτό ωστόσο, ως «χειρόγραφο», παραδόθηκε στους υπεύθυνους του εκδοτικού οίκου στις 30 Οκτωβρίου 2014 και επεστράφη στον συγγραφέα, σελιδοποιημένο και με μορφή βιβλίου, στις αρχές Ιανουαρίου του 2015, ενώ είχαν μεσολαβήσει οι γνωστές πολιτικές εξελίξεις και είχε δρομολογηθεί η πρόωρη προσφυγή στις κάλπες. Το αποτέλεσμα των εθνικών μας εκλογών, της 25ης Ιανουαρίου 2015, οδηγώντας και πάλι σε συμμαχική κυβέρνηση, ασφαλώς και ενισχύει, φαντάζομαι, την επικαιρότητα και τη σημασία αυτού του έργου, που ως προνομιακό αντικείμενο έχει τη μελέτη της φύσης, των χαρακτηριστικών και των όρων λειτουργίας τέτοιων κυβερνήσεων. Παράλληλα, όμως, και οι εκτός συνόρων εξελίξεις που έλαβαν χώρα κατά τη φάση της συγγραφής του νομίζω πως ενισχύουν την επικαιρότητα και τη σημασία του έργου αυτού. Παραδείγματος χάρη το αποτέλεσμα των εθνικών εκλογών του τελευταίου καλοκαιριού στη Σουηδία, το οποίο, ενώ επανέφερε στην εξουσία τους σοσιαλδημοκράτες, δεν τους έδωσε την ευκαιρία να σχηματίσουν μονοκομματική κυβέρνηση, όπως συχνά συνέβαινε στο παρελθόν. Αλλά και τα αποτελέσματα των τελευταίων ευρωεκλογών έδειξαν πως, πιθανότατα, οι κοινοβουλευτικές αυτοδυναμίες σύντομα θα αποτελούν παρελθόν ακόμη και στις

ελάχιστες ευρωπαϊκές χώρες, όπως παραδείγματος χάρη στην Ισπανία, όπου ακόμη υπάρχουν τέτοιες.

Ειδικά, μάλιστα, η θεωρία του συγκυβερνητικού/συναινετικού κοινοβουλευτισμού διατηρεί το ενδιαφέρον της για τη χώρα μας για πολλούς και πολύ συγκεκριμένους λόγους: α) είναι απίθανο, για πολλούς λόγους, συγκυριακούς, ιδεολογικούς και συμβολικούς, να διατηρηθεί στο εγγύς μέλλον απaráλλακτο ένα εκλογικό σύστημα το οποίο παρέχει τόσο μεγάλη κοινοβουλευτική υπερεκπροσώπηση στο πρώτο κόμμα, ώστε να διευκολύνονται οι απόλυτες πλειοψηφίες· β) έχουν πολλαπλασιασθεί οι δυνατότητες —και οι πολιτικές δυνάμεις που θα τις υποστήριζαν— ώστε να μπορούν να συγκροτούνται και να επιβιώνουν στο μέλλον ακόμη και κυβερνήσεις κοινοβουλευτικής μειοψηφίας· γ) η δομή και η προέλευση —από συγχώνευση συνιστωσών— του σήμερα δεσπόζοντος κόμματος και βασικού νέου κυβερνητικού εταίρου, του ΣΥΡΙΖΑ, δείχνουν ότι η θεωρία του συναινετικού κοινοβουλευτισμού και η μελέτη των όρων λειτουργίας των συμμαχικών κυβερνήσεων θα ήταν χρήσιμες, όχι μόνο με τους παρόντες συσχετισμούς κοινοβουλευτικών δυνάμεων, αλλά ακόμη και αν είχε προκύψει στις 25 Ιανουαρίου απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία αυτού του κόμματος· τέλος, δε, δ) η συνύπαρξη της παραδοσιακής διαιρετικής τομής δεξιάς/αριστεράς με τη νεοπαγή φιλομνημονιακών/αντιμνημονιακών δυνάμεων καθιστά πιθανή μια εξέλιξη, και στο άμεσο και το απώτερο μέλλον, η οποία κατεξοχήν χαρακτηρίζει τον συναινετικό κοινοβουλευτισμό. Δηλαδή τη συγκρότηση διαφόρων και διαφορετικής κομματικής σύνθεσης κυβερνητικών σχημάτων, με την ίδια λαϊκή εντολή, κατά τη θητεία του ιδίου κοινοβουλίου, καθώς και τη μεγαλύτερη δυσκολία ευθυγράμμισης της νομοθετικής με την εκτελεστική εξουσία, όπως και την προώθηση του νομοθετικού έργου με εναλλακτικές κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες. Επίσης και την περαιτέρω,

ενδεχομένως και σημαντική, μείωση της ζωής κάθε νέου κοινοβουλίου.

Για όλους αυτούς τους λόγους, σε σχέση με την πατρίδα μας, ενδεχομένως το έργο αυτό να έχει κάποια σημασία ενόψει και μιας πιθανής συνταγματικής αναθεώρησης, η οποία θα μπορούσε να εισαγάγει θεσμούς απαραίτητους στη νέα πολιτική πραγματικότητα η οποία, με τα σημερινά δεδομένα, δείχνει να τείνει να παγιωθεί. Προσωπικά, λοιπόν, ελπίζω πως δεν θα περάσει τελείως απαρατήρητο.

Θανάσης Διαμαντόπουλος
Αθήνα 28.1.2015

ΥΓ. Στη σελίδα 186 του παρόντος κάνω αντιδιαστολή ανάμεσα στην «ευρεία» —κυβερνητική— πλειοψηφία ή συμμαχία, που αφορά τον αριθμό (και το ποσοστό) των βουλευτών οι οποίοι στηρίζουν ένα κυβερνητικό σχήμα, και στη «διευρυμένη», που αφορά τον αριθμό των υποστηριζόντων την κυβέρνηση κομμάτων ή των μετεχόντων σε αυτή. Ωριμότερος στοχασμός με οδηγεί στο συμπέρασμα ότι θα ήταν ίσως προτιμότερη μια εννοιολογική τριχοτόμηση. «Ευρεία» η συμμαχία ή πλειοψηφία που στηρίζεται σε πολύ μεγάλο αριθμό βουλευτών (παραδείγματος χάρη άνω των 2/3 του συνόλου). «Διευρυμένη» αυτή που καλύπτει μεγάλο ιδεολογικό φάσμα ή στην οποία συμμετέχουν κόμματα με τεράστια μεταξύ τους ιδεολογική απόσταση (παραδείγματος χάρη της εθνικιστικής δεξιάς και της ριζοσπαστικής αριστεράς). Τέλος, δε, «πλεονασματική» (oversized majority ή oversized coalition) εφόσον μετέχει ένα τουλάχιστον κόμμα, αριθμητικά μη απαραίτητο για τη διασφάλιση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

Πολιτικός στοχασμός πάνω στον τρόπο διακυβέρνησης των κοινωνιών και στους όρους άσκησης της εξουσίας υπάρχει από την πρώτη, σχεδόν, στιγμή που η κοινωνική συμβίωση, κυρίως βέβαια αφότου συνδυάστηκε με μόνιμη εγκατάσταση ανθρώπινων ομάδων σε συγκεκριμένα χωρικά πλαίσια, δημιούργησε την ανάγκη λήψης αποφάσεων γενικής ισχύος και καθολικής εφαρμογής (αποφάσεων, δηλαδή, θεωρούμενων ή εμφανιζόμενων ως αναγκαίων προκειμένου να διασφαλισθεί η ευρυθμία της συμβίωσης των κοινωνιών)¹. Το ποιοι, λοιπόν,

---

¹ Θα αποτελούσε έκφραση μιας –συνοδευόμενης από άγνοια– ομφαλοσκοπούσας έπαρσης της εποχής μας η εκτίμηση ότι η συστηματική ενασχόληση με την κατάταξη, τους θεσμούς, την ποιότητα και τη λειτουργία των πολιτικών καθεστώτων και των ειδικότερων μορφών διακυβέρνησης των κοινωνιών αποτελεί εφεύρημα και προνόμιο των νεότερων χρόνων. Ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει. Ο σχετικός πολιτικός στοχασμός έχει πολύ βαθιές ρίζες. Αντί πάρα πολλών, βλ. ενδεικτικά Δεσποτόπουλος, Κων., *Η πολιτειολογία του Πλάτωνος*, Από τα πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, τόμ. 88 Γ', 2013, σελ. 46 κ.εξ., ιδίως δε σελ. 51 κ.εξ.· Lapiere, J.-W., *Essai sur le fondement du pouvoir politique*, Ophrys, Αιξ αν Προβάνς, 1968· του ίδιου, *Vivre sans Etat?*

αποφασίζουν με δεσμευτικότητα και δύναμη επιβολής επί του συνόλου, πώς αυτοί αναδεικνύονται και πού θεμελιώνεται το εξουσιαστικό τους δικαίωμα, με ποιες διαδικασίες λαμβάνονται οι αποφάσεις τους, ποιοι παράγοντες και ποιοι συσχετισμοί ισχύος διευρύνουν ή συρρικνώνουν ή οριοθετούν τα περιθώρια της επιβολής τους, ποιοι τους υπαγορεύουν ή τους επηρεάζουν στη λήψη των αποφάσεών τους, πώς μπορεί να βελτιωθεί η ποιότητα και η κοινωνική αποτελεσματικότητα της ασκούμενης πολιτικής εξουσίας, όλα τα προαναφερόμενα θέματα απετέλεσαν, από την αρχαιότητα έως σήμερα, αντικείμενα πνευματικής ενασχόλησης πάμπολλων στοχαστών². Η αναζήτηση δε αυτή οδήγησε σε ποικιλία ταξινομήσεων των μορφών που είναι δυνατόν να πάρει —και έχει πράγματι πάρει— η διεπόμενη από θεσμοθετημένους κανόνες πολιτική οργάνωση της κοινωνικής ζωής καθώς και η πραγματική λειτουργία της πολιτικής εξουσίας³.

Essai sur le pouvoir politique et l'innovation sociale, Seuil, Παρίσι, 1977.

² Ειδικά για το θέμα των πολιτικών εξουσιαστών, που είναι φορείς ειδικών θεσμικών ρόλων, αλλά και περί των εξωθεσμικών παραγόντων που —υποτίθεται πως— τραβούν τα νήματα πίσω από τους τυπικούς εξουσιαστές, ασχολήθηκε ιδιαίτερα η νεότερη πολιτική επιστήμη, η δε σχετική επιστημονική φιλολογία είναι αχανής. Επίσης αντί πολλών, βλ. Dahl, R., «A critique to the ruling class model», στο Bell, R./Edward, D. /Wagner, R.H. (επιμ.), *Political Power*, Free Press, Νέα Υόρκη, 1969, σελ. 36 κ.εξ.· Bachrach, P./Baratz, M., «Two faces of power», στο Bell, R./Edward, D./Wagner, R.H. (επιμ.), *Political Power*, ό.π., σελ. 94-96· Lukes, St., *Power: A Radical View*, Macmillan, 1974, σελ. 39 κ.εξ. και 50 κ.εξ., καθώς και τον εξαιρετικά διεισδυτικό προβληματισμό του P. Birbaum στον πρόλογό του στη γαλλική έκδοση του κλασικού έργου του Dahl, R., *Qui gouverne?*, Armand Colin, Παρίσι, 1971.

³ Ως πολιτική —όρος προερχόμενος από τη λέξη «πόλις» που στην αρχαιότητα ως πόλις-κράτος υποδήλωνε το ευρύτερο πλαίσιο ανάπτυξης κοινωνικών αλληλοεπιρροών διεπόμενων από κοινούς και κοινά δεσμευ-

Πιο συγκεκριμένα, η πολιτική εξουσία στην ιστορική της διαδρομή έχει λάβει, ανάλογα με την προέλευση και τη βάση της νομιμοποίησής της, διάφορες καθεστωτικές μορφές. Αυτές όμως οι επιμέρους καθεστωτικές μορφοποιήσεις της πολιτικής εξουσίας—δηλαδή τα πολιτικά καθεστώτα—μπορούν να εξειδικευθούν περαιτέρω, με κριτήριο τους θεσμοθετημένους ειδικότερους τρόπους οργάνωσης των εξουσιαστικών μηχανισμών, δηλαδή τους καθορισμένους αλληλοπεριορισμούς ή αλληλοεπηρεασμούς των φορέων της πολιτικής εξουσίας, καθώς και τους όρους άσκησης της. Ως συνέπεια, λοιπόν, αυτής της περαιτέρω κατηγοριοποίησης που βασίζεται σε ειδικότερα και πιο τεχνικά στοιχεία, παράγονται πολλές θεσμικά διαφοροποιούμενες εκδοχές ή παραλλαγές του ίδιου γενικότερου καθεστωτικού μορφώματος: αυτά είναι τα επιμέρους πολιτικά συστήματα (ή συστήματα διακυβέρνησης). Και αυτές όμως οι—θεσμοθετημένες και βασιζόμενες σε διαφορετικούς τρόπους τυπικής οργάνωσης της εξουσίας—ειδικότερες πολιτικές πραγματικότητες μπορούν να λειτουργούν στην πράξη με απολύτως διακριτούς μεταξύ τους τρόπους

τικούς κανόνες—ορίζεται η εξουσία εκείνη που μπορεί να ασκείται επί του κοινωνικού συνόλου, επιχειρεί δε να νομιμοποιείται έναντι αυτού καθολικά. Αντίθετα, η εξουσία, παραδείγματος χάρη του γονιού επί του ανηλίκου τέκνου, του δασκάλου επί του μαθητή ή του τροχονόμου επί των εποχούμενων δεν είναι πολιτική, αν και είναι εξουσία—και όχι απλός καταναγκασμός—, διότι μπορεί και επιβάλλει συμπεριφορές, βασιζόμενη σε μια νομιμοποίηση, σε ένα επικαλούμενο δικαίωμα και χρέος, και όχι μόνο στην απειλή κυρώσεων. Για τα ως άνω θέματα, αντί πολλών, βλ. αναλυτικά Duverger, M., *Sociologie de la politique: Éléments de Science Politique*, PUF, Παρίσι, 1973, σελ. 180· Lapierre, J.-W., *Essai sur le fondement du pouvoir politique*, ό.π., σελ. 73 κ.εξ., καθώς και Διαμαντόπουλος, Θαν., *Η έννοια της εξουσίας στη σύγχρονη πολιτική επιστήμη*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 1985, ιδίως σελ. 17 κ.εξ., όπου και ευρύτερες βιβλιογραφικές αναφορές.

και διαφοροποιημένους εσωτερικούς συσχετισμούς ισχύος: κυρίως ανάλογα με τις εκάστοτε πολιτικές συνθήκες και την εμπέλεια των οργανωμένων πολιτικών δυνάμεων που διεκδικούν είτε την κατάληψη των εξουσιαστικών θώκων είτε την άσκηση καθοριστικής επιρροής επί των εξουσιαστών.

Με άλλα λόγια, λοιπόν, η οργανωμένη πολιτική εξουσία μπορεί να κατηγοριοποιηθεί με βάση αναρίθμητες υποδιαίρεσεις θεσμικού ή πραγματικού/πολιτικού/λειτουργικού χαρακτήρα. Η δημοκρατία ή η απόλυτη μοναρχία ή η δικτατορία, για παράδειγμα, αποτελούν πολιτικά καθεστώτα, έννοια που πρωτίστως προσδιορίζεται από τη διαφορετική νομιμοποιητική βάση —εκλογική ή κληρονομική ή επίκλησης εκτάκτων συνθηκών— των εξουσιαστών. Η προεδρική ή η κοινοβουλευτική δημοκρατία συνιστούν ειδικότερες παραλλαγές του δημοκρατικού πολιτεύματος —δηλαδή επιμέρους δημοκρατικά συστήματα διακυβέρνησης— χαρακτηριζόμενες από τις διαφορετικού είδους και εύρους θεσμοθετημένες σχέσεις, συναρθρώσεις και αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των βασικών πολιτικών οργάνων της δημοκρατικής πολιτείας, παραδείγματος χάρη του Προέδρου της Δημοκρατίας, της κυβέρνησης και του κοινοβουλίου⁴. Η συναινετική και η πλειοψηφική κοινοβουλευτική δημοκρατία, τέλος, αποτελούν λειτουργικά και πολιτικά διαφοροποιημένες εκδοχές του κοινοβουλευτικού συστήματος.

Η συναινετική κοινοβουλευτική δημοκρατία ή συναινετικός κοινοβουλευτισμός ή κοινοβουλευτισμός της συγκυβέρνησης, επομένως, που για λόγους τους οποίους θα εκθέσουμε αναλυτικά στη συνέχεια αποτελεί το προνομιακό αντικείμενο

---

⁴ Ενίοτε τα πολιτικά συστήματα προσδιορίζονται και ως συστήματα διακυβέρνησης ή κυβερνητικά συστήματα. Βλ. Γεωργόπουλος, Κων., *Στοιχεία συνταγματικού δικαίου*, αυτοέκδοση, Αθήνα, 1968, τόμ. 1, σελ. 151 κ.εξ., καθώς και Παντελής Αντ., *Εγχειρίδιο συνταγματικού δικαίου*, Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιδάνη, Αθήνα, 2007, σελ. 145 κ.εξ.

της ενασχόλησής μας στο παρόν πόνημα, συγκροτεί μια υποπερίπτωση υποπερίπτωσης του δημοκρατικού πολιτεύματος: αυτή την υποπερίπτωση του κοινοβουλευτικού συστήματος που χαρακτηρίζεται από τη συγκρότηση συμμαχικών, δηλαδή πολυκομματικών, κυβερνήσεων. Με τη σειρά της, μάλιστα, μπορεί και αυτή να διαφοροποιηθεί περαιτέρω με βάση τον τρόπο και τις εκλογικές πρακτικές —ιδίως την πρακτική της συνήθους συγκρότησης ή της μη συγκρότησης εκλογικών συνασπισμών— που χρησιμοποιούν οι επιμέρους πολιτικές δυνάμεις, ώστε να διεκδικούν, εντός της συγκεκριμένης πολιτικής πραγματικότητας, πρόσβαση στην πολιτική εξουσία. Αυτό το γεγονός λοιπόν, της απειρίας των θεσμικών μορφοποιήσεων και των ειδικότερων λειτουργικών παραλλαγών που μπορούν να πάρουν τα πολιτικά καθεστώτα, μας οδηγεί στην απόφαση να προτάξουμε, της κυρίως ενασχόλησης με τη συγκεκριμένη υποπερίπτωση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας που αποτελεί το προνομιακό αντικείμενο του παρόντος, δηλαδή του συναινετικού λεγόμενου κοινοβουλευτισμού, μερικές σελίδες για την πληρέστερη αποσαφήνιση όλων των σχετικών εννοιών. Ειδικότερα και πιο αναλυτικά...

Κάθε πολιτικό καθεστώς ή πολίτευμα, όπως ήδη επισημάναμε, χαρακτηρίζεται από την προέλευση, το ιδιαίτερο νομιμοποιητικό υπόβαθρο και τους περιορισμούς της πολιτικής εξουσίας η οποία ασκείται στους κόλπους του⁵. Αν αυτή δηλαδή βασίζεται στην καταγωγή, την παράδοση, την αναφορά σε θεοκρατική επιλογή ή, αντίθετα, στην ανάδειξη με

---

⁵ Οι όροι πολιτικό καθεστώς και πολίτευμα χρησιμοποιούνται συνήθως ως συνώνυμοι και εναλλάξιμοι. Έχει, ωστόσο, υποστηριχθεί και η άποψη —ιδίως ο καθηγητής Γεώργιος-Αλέξανδρος Μαγκάκης επέμενε σε αυτήν— ότι ο όρος πολίτευμα πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο για τις δημοκρατίες, γιατί μόνο αυτές βασίζονται στον (ενεργό) πολίτη και όχι στον υπήκοο.

εκλογές των εξουσιαστών από τους εξουσιαζόμενους (ή από μέρος αυτών), αν ακόμη επικαλείται, για να δικαιολογήσει το εξουσιαστικό της δικαίωμα, μια έκτακτη βάση νομιμοποίησης, όπως τη σωτηρία του έθνους, την προστασία της φυλής, την κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο κ.ο.κ., ή, τέλος, αν στηρίζεται σε ανάμειξη των προαναφερόμενων παραγόντων. Επομένως ως επιμέρους πολιτικά καθεστώτα μπορούμε να αναφέρουμε, για παράδειγμα, τις κληρονομικές απόλυτες μοναρχίες, τις θεοκρατίες, τις δημοκρατίες, τις δικτατορίες ή και τα μεικτά πολιτεύματα, τα οποία, κυρίως σε μεταβατικές ιστορικές περιόδους, συνδυάζουν τα νομιμοποιητικά υπόβαθρα διαφόρων «καθαρών» καθεστωτικών οντοτήτων (παραδείγματος χάρη την υποχρέωση των ενεργών κυβερνητών να διαθέτουν την εμπιστοσύνη και του κληρονομικού μονάρχη και του αιρετού από την κοινωνία κοινοβουλίου).⁶

Τα δημοκρατικά πολιτεύματα, ειδικότερα —και αναφερό-

---

⁶Έχω και άλλου επισημάνει ότι δεν πρέπει να γίνεται σύγχυση ανάμεσα στα μεικτά πολιτεύματα, όπου κατά τα προλεγόμενα συνυπάρχουν στοιχεία από τη νομιμοποιητική βάση διαφόρων «καθαρών» μορφών καθεστώτων (δηλαδή επίσημη, νομικά θεσμοθετημένη μείξη στοιχείων διαφορετικών νομιμοποιήσεων), με την ατελή δημοκρατία, όπου η μόνη προβαλλόμενη νομιμοποιητική βάση είναι η λαϊκή εκλογή των εξουσιαστών, στην πράξη ωστόσο αυτή νοθεύεται πολύμορφα. Βλ. Διαμαντόπουλος, Θαν., *Τα πολιτικά καθεστώτα: Δημοκρατίες και απολυταρχίες, οι γρίφοι της εξουσίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2008, σελ. 71-87, ενώ στο Hague, R./Harrop, M./Breslin, S., *Comparative Government and Politics: An Introduction*, Macmillan, Λονδίνο, 1998, σελ. 26, ο αναγνώστης μπορεί να βρει διάφορους όρους που έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί για να υποδηλώσουν την πραγματικότητα της ατελούς δημοκρατίας, καθένas εκ των οποίων, μάλιστα —μολονότι οι συγγραφείς τους παραθέτουν χωρίς περαιτέρω εξειδίκευση—, κατά την άποψή μου, υποδηλώνει διαφορετικό επίπεδο δημοκρατικής ελλειμματικότητας (για τους όρους αυτούς βλ. και παρακάτω σελ. 80, υποσ. 15)

μαστε βέβαια στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία—, ασφαλώς προσδιορίζονται ως τέτοια από τη, βασιζόμενη σε εκλογικές διαδικασίες, ιδιαίτερη νομιμοποιητική βάση των φορέων πολιτικής εξουσίας, δηλαδή από τον λαοπρόβλητο χαρακτήρα τους. Παράλληλα, όμως, συστατικό της έννοιας τους συνιστούν και τα εγγενή στη φύση του εν λόγω πολιτεύματος όρια και οι ειδικοί τρόποι άσκησης της εξουσίας που το χαρακτηρίζουν. Πιο συγκεκριμένα, δημοκρατικά είναι τα καθεστώτα εκείνα όπου οι κάτοχοι ή φορείς της πολιτικής εξουσίας αναδεικνύονται και νομιμοποιούνται στο εξουσιαστικό τους δικαίωμα λόγω της ανάδειξής τους μέσα από ελεύθερες και ανταγωνιστικές εκλογικές διαδικασίες, στις οποίες συμμετέχει η κοινωνία ως σύνολο⁷. Χωρίς, δηλαδή, άλλους

---

⁷ Η εναλλακτική χρήση των όρων *κάτοχοι ή φορείς* της εξουσίας δεν γίνεται τυχαία. Στην επιστημονική φιλολογία έχει υπάρξει ευρύτερη συζήτηση εάν η εξουσία είναι *ιδιότητα* που κατέχει ο εξουσιαστής ως αποτέλεσμα του ελέγχου των μέσων της εξουσίας (μέσων πειθούς, δηλαδή ιδεολογικών, και μέσων καταναγκασμού ή καταστολής), άρα μπορεί να ασκηθεί *erga omnes*, με άλλα λόγια έναντι πάντων γενικά, ή εάν είναι σχέση που συνδέει διμερώς τον εξουσιαστή με συγκεκριμένους εξουσιαζόμενους, ειδικότερα εκείνους μόνον που ενδέχεται να διαμορφώσουν τη συμπεριφορά τους συμμορφούμενοι στη βούλησή του που στηρίζεται στα ιδιαίτερα εξουσιαστικά του μέσα. Προσωπικά είχα υποστηρίξει την —ενδιάμεση— άποψη πως πρόκειται για *σχετικοποιημένη ιδιότητα*, με την έννοια πως, ενώ η κατοχή συγκεκριμένων μέσων πειθούς και επικουρικά κυρώσεων δεν εγγυάται την υπακοή κάποιου συγκεκριμένου αποδέκτη των εντολών του ελέγχοντος τα μέσα αυτά, εγγυάται ωστόσο, με όρους στατιστικούς που διασφαλίζουν την υπακοή των περισσοτέρων, την υλοποίηση της βούλησής του (εκτός εάν αυτή μπορεί να υλοποιηθεί μόνον από συγκεκριμένο αποδέκτη της εντολής του: παραδείγματος χάρη η κατοχή κάποιων εξουσιαστικών μέσων εγγυάται τη συγκέντρωση ενός καθορισμένου ποσού φόρων όχι όμως και την παραγωγή του πορτρέτου του ηγεμόνα από συγκεκριμένο καλλιτέχνη). Βλ. Διαμαντόπουλος, Θαν., *Η έννοια της εξουσίας στη σύγχρονη πολιτική επιστήμη*, ό.π., σελ. 55 κ.εξ.

αποκλεισμούς από το εκλογικό δικαίωμα, πλην των υπαγορευόμενων από την τεκμαιρόμενη απουσία πολιτικής ωριμότητας (η οποία ωριμότητα, έστω κατά πλάσμα δικαίου, θεωρείται πως αποκτάται σε μια συγκεκριμένη, κοινή για όλους, ηλικία)⁸.

Παράλληλα όμως, επειδή δημοκρατία δεν είναι η τυραννία της πλειοψηφίας —άλλωστε οι χειρότερες τυραννίες στην ανθρώπινη ιστορία, αν δεν στηρίζονταν στη λαϊκή πλειοψηφία, είχαν πάντως, σε κάποια φάση τουλάχιστον, ευρύτατη κοινωνική υποστήριξη—, η έννοια του δημοκρατικού πολιτεύματος περιλαμβάνει και άλλα στοιχεία πλην της ανάδειξης από τον λαό των φορέων της πολιτικής εξουσίας. Τέτοια στοιχεία πρώτα απ' όλα είναι ο αυτοπεριορισμός του κεντρικού εξουσιαστικού μηχανισμού, που προσδιορίζεται από τα θεσμοθετημένα και ακατάλυτα εξουσιαστικά αντισταθμίσιμα-

---

⁸ Στο παρελθόν, στις φάσεις κατά τις οποίες κάποιες χώρες προσέγγιζαν σταδιακά την αντιπροσωπευτική δημοκρατία, έχοντας καθιερώσει κάποιες εκλογικές διαδικασίες, το εκλογικό δικαίωμα εξαρτάτο, μεταξύ άλλων, από την ύπαρξη ιδιοκτησιακών τίτλων, το ύψος του εισοδήματος: την ικανότητα του εκλογέα να αναλαμβάνει φορολογικά βάρη (*vote censitaire*), τη σταθερή διαμονή σε κάποιο τόπο, που οδηγούσε σε αποκλεισμό των νομαδικών πληθυσμών, καθώς και από το φύλο. Ύπήρξε μάλιστα εποχή και χώρα, η Μεγάλη Βρετανία εν προκειμένω στις αρχές του Μεσοπολέμου, όπου το δικαίωμα ψήφου παρεχόταν στις γυναίκες σε διαφορετική ηλικία απ' ό,τι στους άνδρες. Για τη σταδιακή παραχώρηση του δικαιώματος της ψήφου και για την πορεία προς την καθολική ψηφοφορία, αντί πολλών, βλ. Harrop, M./Miller, W., *Elections and Voters*, Macmillan, Houndmills, 1987, σελ. 208 (όπου ωστόσο υπάρχουν κάποια λάθη, ειδικά όσον αφορά την παραχώρηση της γυναικείας ψήφου σε ορισμένες χώρες)· Ράλλης, Κων., *Ψήφος, εκλογαί και εκλογικά συστήματα*, αυτοέκδοση, 1969, σελ. 80 κ.εξ.· Duverger, M., *Institutions politiques et droit constitutionnel*, PUF, 1η έκδοση, Παρίσι, 1970, τόμ. 1, σελ. 128 κ.εξ. και τόμ. 2, σελ. 59 κ.εξ.· και Schmidt, M., *Θεωρίες της δημοκρατίας*, Σαββάλας, Αθήνα, 2004, σελ. 175 και 440 κ.εξ. κτλ.

τα (checks and balances), καθώς και από τον, εγγενή στο συγκεκριμένο πολίτευμα, φιλελεύθερο και ανθρωποκεντρικό του χαρακτήρα. Αυτός δε εκδηλώνεται πρωτίστως με τον σεβασμό της ατομικότητας. Χαρακτηρίζεται, επομένως, από τη μη υποταγή της ατομικής βούλησης και προσωπικότητας σε απόλυτους ετεροκαθορισμούς· από τη μη ανέγκλητη εκχώρηση του δικαιώματος γνώμης σε οποιονδήποτε συλλογικό φορέα —ο οποίος θα αποτελούσε «εντολοδόχο συνείδησης»— ως αποτέλεσμα της προσχώρησης ενός ατόμου σε αυτόν· από την ελεύθερη αμφισβήτηση, αλλά και την ελεύθερη ανά τακτά χρονικά διαστήματα επαναδιεκδίκηση, με όρους σχετικής ισοπολιτείας, της εξουσίας από τον καθένα· γενικότερα δε από την απαρακώλυτη έκφραση απόψεων (ιδιαιτέρως από όσους δεν ανήκουν στην πλειοψηφία ή δεν εκφράζουν την κυρίαρχη ιδεολογία)· και, σε κάθε περίπτωση, από τη μη δίωξη για πολιτικές απόψεις καθώς και για ενέργειες που δεν εμπεριέχουν βία ή προσπάθεια βίαιης επιβολής επί της υπόλοιπης κοινωνίας⁹.

---

⁹ Ο Ρεϋμόν Αρόν —βλ. Aron, R., *Penser la liberté, Penser la démocratie*, Gallimard, Παρίσι, 2005, σελ. 1264— ανατέμνει το περιεχόμενο της δημοκρατίας μέχρι του σημείου να φτάνει να θεωρεί ως συστατικό στοιχείο της ίδιας της έννοιας του πολιτεύματος αυτού τη μετριοπάθεια και την ανεκτικότητα των εξουσιαστών έναντι των εξουσιαζομένων. Προωθώντας τη σκέψη του θα χαρακτήριζα αμφίβολης δημοκρατικότητας την τάση κάποιων δημοκρατιών να ποινικοποιούν απόψεις που θεωρούν απεχθείς, πολλώ μάλλον απόψεις αναφερόμενες σε ιστορικά γεγονότα, όσο εσφαλμένες και αν είναι αυτές. Πώς μπορεί να μην απαγορεύεται με όρους ποινικής καταστολής η άρνηση, για παράδειγμα, της ηλιοκεντρικής θεωρίας και να συνιστά έγκλημα ο ιστορικός αναθεωρητισμός, ακόμη και ο πιο ανιστόρητος, όπως η άρνηση μιας γενοκτονίας ή η αμφισβήτηση της έκτασης ενός ολοκαυτώματος; (Εφόσον, φυσικά, δεν ωθεί σε φυλετικό μίσος, όπως ασφαλώς δεν έκανε η προσέγγιση του Ροζέ Γκαροντύ, ο οποίος υποστήριζε πως και ένας Εβραίος να είχε θανατωθεί για λόγους φυλετικούς ή θρησκευτικούς θα ήταν τερατώδες, πλην όμως

Από τα προαναφερόμενα, πάντως, προαπαιτούμενα καθίσταται, πιστεύω, σαφές πως η δημοκρατία δεν είναι μια απόλυτη έννοια, μια πραγματικότητα τοποθετούμενη στο διαμετρικά αντίθετο του απολυταρχισμού, αλλά μεταξύ των δύο αυτών καταστάσεων υπάρχει μια σταδιακή μετάβαση, ένα συνεχές. Η απουσία ή η νόθευση κάποιων στοιχείων υποβαθμίζουν την ποιότητα της λειτουργίας, άρα και της ουσίας, του δημοκρατικού πολιτεύματος, χωρίς να αναιρούν τη φύση του ως δημοκρατικού. Σωρευμένες, ωστόσο, ελλείψεις πέραν κάποιου ορίου—ορίου εν πολλοίς προσδιοριζόμενου από διεθνώς κυρίαρχες αντιλήψεις που αντανakλούν το πνεύμα της εποχής—μας μεταφέρουν στην γκριζα ζώνη των αμφίβολης ή οριακής δημοκρατικότητας (αυτοχαρακτηριζόμενων) δημοκρατιών. Σε κάθε περίπτωση, επομένως, μεταξύ δημοκρατίας και απολυταρχισμού δεν υπάρχει τομή αλλά συνεχές, με τη σώρευση κάποιων στοιχείων να οδηγούν, μετά από ένα ασαφές όριο, στην αδιαμφισβήτητη ένταξη μιας καθεστωτικής οντότητας στη μια ή την άλλη πραγματικότητα¹⁰.

αμφισβητούσε, ως προς το ύψος του, τον συνήθως προβαλλόμενο αριθμό των θυμάτων.)

¹⁰ Πρβλ. και Bobbio N., *Το μέλλον της δημοκρατίας*, Παρατηρητής, Αθήνα, 1993, σελ. 29, 79 και 86. Μάλιστα το πού τοποθετείται το —εν πολλοίς ασαφές— όριο της δημοκρατικότητας σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από την εκάστοτε κυρίαρχη σχετική κοινωνική αντίληψη. Για παράδειγμα, αναφερόμενος στην περίοδο 1828-1926, ο Σάμιουελ Χάντιγκτον χαρακτηρίζει ως χώρες ισχύος της «καθολικής ψηφοφορίας» εκείνες όπου το δικαίωμα ψήφου —άλλως δικαίωμα του εκλέγειν ή ενεργητικό εκλογικό δικαίωμα— το είχε άνω του 50% των ενήλικων αρρένων. Σήμερα, όμως, δεν νοείται δημοκρατία χωρίς το δικαίωμα ψήφου να έχει επεκταθεί ισότιμα και στα δύο φύλα. Βλ. Huntington, S., *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman, 1991, σελ. 13 κ.εξ., καθώς και Lijphart, Ar., *Pat-*

Αν, όμως, όλα τα δημοκρατικά καθεστώτα προσδιορίζονται σε γενικές γραμμές από τα προαναφερόμενα κοινά χαρακτηριστικά —τα σχετιζόμενα με την εκλογική ανάδειξη, τη λαϊκή νομιμοποίηση, τους περιορισμούς και την ένθεσμη έκφραση της βούλησης των εξουσιαστών—, έχουν, ωστόσο, θεσμοθετηθεί εντός της δημοκρατικής πραγματικότητας διάφορες διακριτές πλοκές των σχέσεων μεταξύ των βασικών πολιτειακών οργάνων και των φορέων εξουσιαστικών ρόλων, καθώς και ανάλογες εξειδικευμένες δυνατότητες αλληλοεπηρεασμού ή αλληλοπεριορισμού τους. Οι εν λόγω ιδιαίτερες σχέσεις είναι λοιπόν αυτές που προσδιορίζουν την ειδικότερη μορφή του δημοκρατικού πολιτεύματος, δηλαδή μορφοποιούν και καθορίζουν το εκάστοτε συγκεκριμένο δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης, που μπορεί, για παράδειγμα, να είναι προεδρικό, ημιπροεδρικό ή κοινοβουλευτικό¹¹.

Αυτά τα τρία δημοκρατικά συστήματα αναφέρονται σή-

---

terns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries, Yale University Press, Νιου Χέιβεν, 1999, σελ. 55.

¹¹ Η ποιοτική σύγκριση των τριών αυτών συνηθέστερων εκδοχών του δημοκρατικού πολιτεύματος (με όρους αποτελεσματικότητας —δηλαδή ποιότητας και ταχύτητας λήψης αποφάσεων—, κυβερνητικής σταθερότητας και σταθερότητας των δημοκρατικών θεσμών, σεβασμού των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών κτλ.) έχει επανειλημμένα επιχειρηθεί από πολλούς και σημαντικούς πολιτικούς επιστήμονες, όπως οι Cheibub και Limongi, Shugart και Carey, πρωτίστως δε οι Linz και Valenzuela, των οποίων μάλιστα τα συμπεράσματα, άλλοτε προϊόντα διανοητικής επεξεργασίας και άλλοτε μετρήσεων, δεν συμπίπτουν πάντοτε. Θεωρώ, ωστόσο, πως η επάνοδος στη συγκριτική ποιοτική αξιολόγηση αυτών των συστημάτων εκφεύγει του αντικειμένου του παρόντος και δεν θα την επιχειρήσω εδώ. Εξάλλου αποτέλεσε αντικείμενο συστηματικής εξέτασης σε παλαιότερο έργο μου — βλ. Διαμαντόπουλος, Θαν., *Τα πολιτικά καθεστώτα: Δημοκρατίες και απολυταρχίες, οι γρίφοι της εξουσίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2008, σελ. 91-128, όπου και σχετική αναλυτική βιβλιογραφία.

μερα ως οι πιο συνήθεις εκδοχές του δημοκρατικού πολιτεύματος¹². Η προεδρική δημοκρατία ή προεδρικό σύστημα, βέβαια, είναι ειδικής φύσης, εφόσον εκεί δεν υφίσταται η λεγόμενη κοινοβουλευτική αρχή, δηλαδή η εξάρτηση της εκτελεστικής εξουσίας —προκειμένου αυτή να έχει το δικαίωμα να παραμένει ενεργός και να ασκεί τη διακυβέρνηση της χώρας— από την εμπιστοσύνη της νομοθετικής. Η θεσμική δε αυτή διαφοροποίηση είναι σαφής, απόλυτη και εμφανής. Επειδή, δε, ούτε η εκτελεστική εξουσία μπορεί, κατ' αρχήν τουλάχιστον, να πάρει πρωτοβουλία για πρόωρη διάλυση του κοινοβουλίου, είναι εμφανές πως εν προκειμένω έχουμε ένα σύστημα με πολιτική εξουσία, συνολικά, σταθερής διάρκειας¹³. Αν όμως, για τον λόγο αυτό,

¹² Καμιά φορά, ωστόσο, γίνεται λόγος για την πολύ ιδιαίτερη εκδοχή της δημοκρατίας που ονομάζεται σύστημα της κυβερνώσης βουλής και, μετά από μια σύντομη εφαρμογή στα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης, σήμερα μπορεί ενδεχομένως να θεωρηθεί πως βρίσκει κάποια ενσάρκωση μόνο στην Ελβετική Ομοσπονδία. Βλ. Γεωργόπουλος, Κων., *Στοιχεία συνταγματικού δικαίου*, ό.π., τόμ. 1, σελ. 152 κ.εξ.: Mekhantar, J., *Droit politique et constitutionnel*, ESKA, Παρίσι, 1977, σελ. 105, καθώς και το άρθρο 96 του ελβετικού Συντάγματος του 1874. Ωστόσο η ισχύς της βουλής στη συγκεκριμένη χώρα, περιοριζόμενη από πολλά αμεσοδημοκρατικά στοιχεία —τόσα όσα δεν υπάρχουν πουθενά αλλού στην υφήλιο—, καθώς και από την αδυναμία ανάκλησης της συλλογικής εκτελεστικής εξουσίας, την οποία διορίζει ένα ένα άτομο η ελβετική βουλή, δεν είναι, τυπικά τουλάχιστον, ιδιαίτερα μεγάλη. Ενισχύεται, ωστόσο, από τη συναινετική κουλτούρα που υπάρχει εκεί στη λειτουργία των πολιτικών θεσμών. Βλ. Lehner, Fr./Widmaier Ul., *Συγκριτική πολιτική*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 257-272, ιδίως σελ. 267, καθώς και Lijphart, Ar., *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, ό.π., σελ. 35 κ.εξ.

¹³ Για τις σπάνιες περιπτώσεις προεδρικού συστήματος με δυνατότητα της εκτελεστικής εξουσίας να προκαλέσει πρόωγη διάλυση του κοινοβουλίου, αυτό δηλαδή που ονομάζεται «ετεροβαρής προεδρική αρμοδιότητα», βλ. Sartori, G., *Comparative Constitutional Engineering: An*

η διαφοροποίηση της προεδρικής δημοκρατίας προς τις άλλες εκδοχές του δημοκρατικού πολιτεύματος είναι ξεκάθαρη, η οριοθέτηση μεταξύ του ημιπροεδρικού και του κοινοβουλευτικού συστήματος δεν είναι πάντοτε απολύτως σαφής: στην πραγματικότητα το πρώτο εξ αυτών αποτελεί μια πολιτικά και θεσμικά κάπως νοθευμένη και αμβλυμένη μορφή του δεύτερου. Πράγματι και στις δύο

Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes, Macmillan, Λονδίνο, 1997, σελ. 84, 97 και 99. Τα συστήματα αυτά, που έχουν θεσμοθετηθεί σε κάποιες χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπως στην Ουρουγουάη ή στη Χιλή μετά το 1989, έχουν χαρακτηριστεί όχι προεδρικά αλλά «προεδροκεντρικά», εφόσον συντρέχουν και κάποιες ακόμη ειδικές προϋποθέσεις πολιτικής ενδυνάμωσης του προέδρου (γι' αυτές τις πρόσθετες προϋποθέσεις, βλ. Mekhantar, J., *Droit politique et constitutionnel*, ό.π., σελ. 106 κ.εξ., ο οποίος κάνει την αντιπαράθεση μεταξύ «*systèmes présidentiels*» και «*systèmes présidentielistes*»). Αντίθετα, σε κανένα προεδρικό σύστημα το κοινοβούλιο δεν μπορεί να συντμήσει τη θητεία του προέδρου για πολιτικούς λόγους. Σε ορισμένες μόνον προεδρικές δημοκρατίες, όπως στις ΗΠΑ, μπορεί υπό προϋποθέσεις να ασκήσει δικαστικά καθήκοντα και να απομακρύνει τον πρόεδρο από το αξίωμά του για ποινικούς λόγους, παράβαση του συντάγματος ή των νόμων (κάτι όμως που δεν επηρεάζει την κανονικότητα του κύκλου της προεδρικής θητείας, εφόσον ο αντιπρόεδρος αναλαμβάνει για το υπόλοιπό της). Και στη χώρα αυτή, όμως, μετά την αποτυχία καταδίκης του προέδρου Άντριου Τζόνσον, ο οποίος είχε απέναντί του ένα τελείως εχθρικό πολιτικά κογκρέσο, η απειλή της ποινικής παραπομπής έχει χρησιμοποιηθεί ελάχιστες φορές, κυρίως για να αποσπάσει την προεδρική παραίτηση (βλ. Διαμαντόπουλος, Θαν., *Το πολιτικό σύστημα των ΗΠΑ: Ένας ιδιόρρυθμος διχομματισμός*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2012, σελ. 56 κ.εξ.). Σε τελική ανάλυση, για απομάκρυνση προέδρου άμεσα εκλεγόμενου από τον λαό η μόνη αρμοδιότητα του κοινοβουλίου που έχει θεσμοθετηθεί —και μάλιστα σε χώρες μη προεδρικές— είναι η δρομολόγηση, με αυξημένη πλειοψηφία των βουλευτών, διαδικασίας λαϊκού δημοψηφίσματος. Βλ. άρθρα 6 και 11 αντίστοιχα του αυστριακού και του ισλανδικού Συντάγματος, καθώς και Shugart, M./Carey, J., *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ, 1992, σελ. 50.

αυτές εκδοχές του δημοκρατικού πολιτεύματος υφίσταται η κοινοβουλευτική αρχή, δεδομένου πως, για να λειτουργεί η εκτελεστική εξουσία, η κυβέρνηση και ο πρωθυπουργός χρειάζονται την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου. Όμως η εξάρτηση αυτή στο ημιπροεδρικό σύστημα είναι πιο σχετικοποιημένη, ενώ στο κοινοβουλευτικό απόλυτη. Ειδικότερα —με τον ρυθμιστή του πολιτεύματος, είτε είναι κληρονομικός μονάρχης είτε αιρετός Πρόεδρος της Δημοκρατίας, να έχει στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες συμβολική ή τελετουργική μόνον συμμετοχή στην εκτελεστική εξουσία— αυτή ως σύνολο, δηλαδή οι μοναδικοί πραγματικοί φορείς της εξουσίας αυτής, που εν προκειμένω είναι ο πρωθυπουργός και η κυβέρνησή του, εξαρτώνται από την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου¹⁴. Στο ημιπροεδρικό σύστημα,

¹⁴ Μάλιστα σε ορισμένες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες, ακόμη και η καθαρά συμβολική ή τελετουργική συμμετοχή του ρυθμιστή του πολιτεύματος στην εκτελεστική λειτουργία έχει εν πολλοίς αναιρεθεί, εφόσον αυτός έχει στερηθεί ακόμη και του δικαιώματος να διορίζει τυπικά τον πρωθυπουργό που στη συνέχεια θα νομιμοποιηθεί από το κοινοβούλιο, διά της περιβολής του με την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των μελών του. Για παράδειγμα, στη Σουηδία, μετά τη συνταγματική αναθεώρηση που ετέθη σε ισχύ την 1.1.1975, την πρόταση πρωθυπουργού προς το Rigstag, δηλαδή τη βουλή, την κάνει ο πρόεδρος της και όχι ο βασιλιάς. Σε άλλες δε χώρες, όπως στο Βέλγιο, στην Ιαπωνία και την Ιρλανδία, την επιλογή του πρωθυπουργού, που είναι δεσμευτική για τον αιρετό ή κληρονομικό αρχηγό του κράτους, την κάνει εξαρχής το κοινοβούλιο. Πρβλ. άρθρα 6 και 67 του Συντάγματος της Ιαπωνίας, το άρθρο 13 του Συντάγματος της Ιρλανδίας κ.ο.κ. Επίσης βλ. Colliard, J.-C., *Les régimes parlementaires contemporains*, Armand Colin, Παρίσι, 1977, σελ. 50 κ.εξ., και πρβλ. Καμτσίδου, Ιφ., *Το κοινοβουλευτικό σύστημα: Δημοκρατική αρχή και κυβερνητική ευθύνη*, Σαββάλας, Αθήνα, 2011, σελ. 127 κ.εξ. Η τελευταία συμπεριλαμβάνει στην εν λόγω κατηγορία και τις περιπτώσεις εκείνες όπου προβλέπεται ατομική ψήφος εμπιστοσύνης στον πρωθυπουργό, πριν από αυτή που θα δοθεί συνολικά και συλλογικά στην κυβέρνησή του.

όμως, η εκτελεστική λειτουργία¹⁵ είναι διασπασμένη, κατά την έκφραση δε του Τζιοβάννι Σαρτόρι υπάρχει «dual authority»¹⁶: επιμερίζεται δηλαδή, σε αναλογίες που εξαρτώνται και από το θεσμικό υπόστρωμα, πρωτίστως όμως από τους πολιτικούς συσχετισμούς, μεταξύ ενός άμεσα αιρετού από τον λαό ΠτΔ και του, συνήθως τυπικά εμφανιζόμενου ως επικεφαλής της κυβέρνησης, πρωθυπουργού, εκ των οποίων μόνον ο δεύτερος εξαρτάται για την παραμονή του στην εξουσία από την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου (ενώ, αντίθετα, ο πρώτος είναι εκλεγμένος για θητεία σταθερής διάρκειας). Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Μορίς Ντυβερζέ, ημιπροεδρικό καθίσταται το σύστημα—όπου η κοινοβουλευτική αρχή ισχύει για τον πρωθυπουργό και την κυβέρνηση—όταν ο ΠτΔ: α) έχει άμεση λαϊκή νομιμοποίηση, β) είναι κατά το σύνταγμα φορέας ισχυρών πολιτικών αρμοδιοτήτων, τέλος, δε, γ) αυτές οι συνταγματικά κατοχυρωμένες εξουσίες του είναι ενεργές, δηλαδή, με βάση την πολιτική πρακτική της συγκεκριμένης χώρας, δεν έχουν περιπέσει σε αχρησία¹⁷. Στην πραγματικότητα, επομένως,

¹⁵ Μερικές φορές συνειδητά χρησιμοποιούμε τους όρους νομοθετική λειτουργία και εκτελεστική λειτουργία—και όχι νομοθετική και εκτελεστική εξουσία—διότι, θεωρητικά τουλάχιστον, η πολιτική εξουσία υποτίθεται πως είναι μία, ολικά ασκούμενη από το κράτος ως ενιαίο θεσμό. Μάλιστα, οι παλαιότεροι νομικοί επέμεναν ιδιαίτερα σε αυτό το σημείο, έστω και αν το ενιαίο της πολιτικής εξουσίας παραπέμπει εν πολλοίς σε πλάσμα δικαίου.

¹⁶ Βλ. Sartori, G., *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, ό.π., σελ. 84 κ.εξ.

¹⁷ Βλ. Duverger, M., «Le concept du régime semi-présidentiel», στο Duverger, M. (επιμ.), *Les régimes semi-présidentiels*, PUF, Παρίσι, 1986, σελ. 8 κ.εξ., 12 κ.εξ. Πρβλ. του ίδιου, *Échec au roi*, Albin Michel, Παρίσι, 1978, σελ. 22 κ.εξ. Για τα στοιχεία του ημιπροεδρικού συστήματος βλ. και Σωτηρέλης, Γ., *Σύνταγμα και δημοκρατία στην εποχή της «παγκοσμιοποίησης»*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2000, σελ. 244 κ.εξ.

η διαφορά μεταξύ κοινοβουλευτικού και ημιπροεδρικού συστήματος βρίσκεται, τουλάχιστον όσο και στο διακριτό θεσμικό τους υπόστρωμα, στην ποσοτική σώρευση κάποιων πραγματικών πολιτικών στοιχείων, που διαμορφώνουν ένα μέσης σαφήνειας όριο. Πράγματι, πού ακριβώς προσδιορίζεται το όριο των θεσμοθετημένων προεδρικών εξουσιών και κυρίως ο βαθμός και η συχνότητα της ενεργοποίησής τους, ώστε το σύστημα να καθίσταται ημιπροεδρικό; Προσωπικά λοιπόν, πέραν των τριών πολιτικοθεσμικών κριτηρίων του δασκάλου μου, θα προσέθετα και ένα τέταρτο, ψυχολογικού εν πολλοίς χαρακτήρα, που θεωρώ ωστόσο ως το ουσιωδέστερο: ημιπροεδρικό είναι ένα σύστημα, μια εκδοχή του δημοκρατικού πολιτεύματος —με πρωθυπουργό και κυβέρνηση εξαρτώμενους, ως προς την παραμονή τους στην εξουσία, από την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου και με ΠτΔ, φορέα άμεσης λαϊκής πολιτικής νομιμοποίησης, κάτοχο σημαντικών, συνταγματικά κατοχυρωμένων και ενεργών, αρμοδιοτήτων—, όταν στη συνείδηση των βασικών πολιτικών και πολιτειακών παραγόντων της χώρας, κυρίως δε στην κοινωνική συνείδηση, πραγματικός κυβερνήτης της χώρας, κατά κανόνα τουλάχιστον, σύμφωνα προς τη λογική των θεσμών είναι ο ΠτΔ¹⁸. Συ-

¹⁸ Αρκετές φορές, βέβαια, η κυρίαρχη κοινωνική πρόσληψη της λογικής των θεσμών και του πραγματικού κέντρου της εξουσίας προσδιορίζεται από το ειδικό πολιτικό βάρος των προσωπικών φορέων των αντιστοίχων θεσμικών αξιωμάτων. Το ότι, για παράδειγμα, μετά από μια σύντομη μετάβαση στον πρωθυπουργικό θώκο, ο Βλαντιμίρ Πούτιν επέστρεψε στο προεδρικό του γραφείο, καθώς και το ότι ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν υπήρξε, στα τέλη του καλοκαιριού του 2014, ο πρώτος απευθείας από τον λαό εκλεγμένος πρόεδρος της χώρας του, άρα το ότι για το συγκεκριμένο αξίωμα δεν έθεσαν υποψηφιότητα ελάχιστονες πολιτικές προσωπικότητες, ασφαλώς και έχει σημαντική συμβολή στο να προσλάβουν ως ημιπροεδρικό το πολιτικό τους σύστημα οι κοινές γνώμες της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της Τουρκίας, αντίστοιχα. Ενώ είναι αμφίβολο εάν θα είχε κυριαρχήσει η συγκεκριμένη «ανάγνωση» του Συντάγ-

νακόλουθα η προεδρική εκλογή είναι αυτή που θεωρείται καθοριστική για τη δρομολόγηση των πολιτικών εξελίξεων και τον πολιτικό προσανατολισμό της χώρας. (Χαρακτηριστική είναι, εν προκειμένω, η περίπτωση της Γαλλίας, όπου, ιδιαίτερα μετά τη συνταγματική μεταρρύθμιση του 2002, η προεδρική εκλογή καθορίζει σχεδόν απόλυτα το αποτέλεσμα και των βουλευτικών εκλογών που ακολουθούν)¹⁹.

Και αυτές όμως οι —πρωτίστως διαφοροποιούμενες από το διαφορετικό θεσμικό υπόστρωμα στο οποίο βασίζονται— μορφοποιήσεις/εξειδικεύσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος, δηλαδή τα επιμέρους δημοκρατικά συστήματα ή συστήματα κυβερνήσεως, κυρίως δε οι προσφερόμενες για πολλών ειδών κυβερνητικούς συνδυασμούς κοινοβουλευτικές δημοκρατίες, δεν λειτουργούν πάντα κατά τον ίδιο τρόπο. Αντίθετα, μπορούν να εμφανίσουν σημαντικές εσωτερικές λειτουργικές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους.

ματος της 5ης Γαλλικής Δημοκρατίας —έστω και μετά την αναθεώρηση του 1962 που θεσμοθέτησε την απευθείας ανάδειξη από τον λαό του ΠτΔ— εάν πρώτος φορέας του συγκεκριμένου αξιώματος δεν ήταν ο, εθνικός ήρωας, στρατηγός Ντε Γκολ.

¹⁹ Βλ. παρακάτω σελ. 87 κ.εξ. Πάντως και ο ίδιος ο Ντυβερζέ σε άλλο έργο του αναγνωρίζει πως, στα κοινωνικά ζητήματα, η πρόσληψη της πραγματικότητας από τους πολλούς, άρα η κοινωνική ψυχολογία, είναι αυτή που προσδιορίζει την ουσία των πραγμάτων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «στα κοινωνικά ζητήματα, τα πράγματα έχουν την τάση να γίνουν αυτό που πιστεύεται πως είναι. Ένα νόμισμα που πιστεύεται πως είναι ισχυρό καθίσταται ισχυρό». Βλ. Duverger, M., *La monarchie républicaine: ou comment les démocraties se donnent des rois*, Robert Laffond, Παρίσι, 1974, σελ. 31. Εξάλλου και σε μεταγενέστερη μελέτη του τονίζει την έκπληξη στην κοινή γνώμη και στο πολιτικό σύστημα από τη μετά από πολλά χρόνια ενεργοποίηση κάποιων συνταγματικών αρμοδιοτήτων των προέδρων της Αυστρίας (βλ. Duverger, M., «Le concept du régime semi-présidentiel», στο Duverger, M. (επιμ.), *Les régimes semi-présidentiels*, ό.π., σελ. 9).

Στο παρόν έργο, λοιπόν, όπως έχουμε προεξαγγείλει, θα εστιάσουμε στις επιμέρους ειδικότερες λειτουργικές εκδοχές του κοινοβουλευτικού συστήματος διακυβέρνησης (το οποίο ωστόσο ορισμένοι συγγραφείς επιμένουν να αναφέρουν ως «κοινοβουλευτικό πολίτευμα»²⁰). Θα δώσουμε δε έμφαση

---

²⁰ Χρησιμοποιώ τον όρο «κοινοβουλευτικό πολίτευμα» εντός εισαγωγικών επειδή, όπως προανέφερα, έχω δε και άλλου υποστηρίξει, θεωρώ πως η κατηγοριοποίηση των πολιτευμάτων (ή πολιτικών καθεστώτων) πρέπει να γίνεται με βάση κυρίως τις διαφορές που έχουν στην προέλευση και στο νομιμοποιητικό υπόστρωμα των αναδεικνυόμενων στους κόλπους τους φορέων της εξουσίας, καθώς και τους διαφοροποιημένους περιορισμούς που αυτοί υφίστανται στα όρια της εξουσιαστικής τους λειτουργίας. Ανάλογα δηλαδή με το εάν η νομιμοποίησή τους βασίζεται στην κληρονομική καταγωγή, στη λαϊκή ψήφο, σε έναν συνδυασμό των προαναφερόμενων στοιχείων, εάν είναι θεοκρατική ή για άλλον λόγο παραδοσιακή νομιμοποίηση, αν πρόκειται για εξουσία περίπου απεριόριστη ή περιοριζόμενη από διάφορους παράγοντες, όπως η παράδοση ή η ισχύς του νόμου κ.ο.κ. (Βλ. παραπάνω σελ. 36 καθώς και Διαμαντόπουλος, Θαν., *Τα πολιτικά καθεστώτα: Δημοκρατίες και απολυταρχίες, οι γρίφοι της εξουσίας*, ό.π., σελ. 37 κ.εξ.) Η κοινοβουλευτική δημοκρατία, αντίθετα, όπως και η προεδρική ή η ημιπροεδρική, όλα αυτά τα συστήματα, συνιστούν απλώς τεχνικές παραλλαγές και εξειδικεύσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος, οι οποίες διαφοροποιούνται μεταξύ τους μόνον κατά τους ειδικότερους όρους οργάνωσης, εσωτερικής εξισορρόπησης και άσκησης της εξουσίας και όχι ως προς τη νομιμοποιητική τους βάση, την πηγή τους (η οποία, σε όλες τις περιπτώσεις αυτές, ανάγεται στη λαϊκή κυριαρχία), τους συνομολογημένους εξουσιαστικούς τους περιορισμούς και το αξιακό υπόστρωμα των πολιτικών τους στόχων, δηλαδή εν ονόματι ποιου και για το συμφέρον ποιου —υποτίθεται πως— κυβερνούν. Ωστόσο έχει υποστηριχθεί και η άποψη πως ο κοινοβουλευτισμός, λόγω των ειδικών πολιτικών και θεσμικών ισορροπιών που παράγει, μπορεί κατά κυριολεξία να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερη μορφή πολιτεύματος. Για παράδειγμα, ο Δημήτρης Τσάτσος έγραφε κατά τη δεκαετία του 1990: «στον σύγχρονο συνταγματικό λόγο η έννοια “πολίτευμα” εγκαταλείπει το αρχέγονο νόημά της και δεν απαντά πια στο ερώτημα για την πηγή της εξουσίας, αλλά και σε άλλα ερωτήματα». Για να αποσαφηνίσει στη συνέχεια ότι θεωρεί τον κοινοβουλευ-

κυρίως στη λεγόμενη συναινετική κοινοβουλευτική δημοκρατία ή κοινοβουλευτισμό της συγκυβέρνησης, που πλέον τείνει να κυριαρχεί όλο και περισσότερο στις ώριμες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες της ηπείρου μας αλλά και γενικότερα.

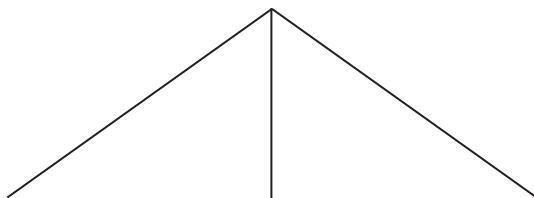

τικό χαρακτήρα μιας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας ως συστατικό της μορφής του πολιτεύματος. (Βλ. Τσάτσος, Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, τόμ. Α', Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 1994, σελ. 140.) Μάλιστα και ο Ντυβερζέ κατά καιρούς χρησιμοποιούσε επίσης τους όρους «régime parlementaire» ή «régime présidentiel» ή «régime semi-présidentiel», δηλαδή κοινοβουλευτικό ή προεδρικό ή ημιπροεδρικό καθεστώς (βλ., παραδείγματος χάρη, παραπάνω σελ. 47, υποσ. 17). Ωστόσο αυτό, μολονότι υποδηλώνει έναν μετεωρισμό για το βασικό εννοιολογικό υπόστρωμα του όρου καθεστώς ή πολίτευμα, δεν φαίνεται πως αποτελούσε συνειδητή και κατασταλαγμένη άποψή του. Πράγματι, ο γνωστός Γάλλος πολιτειολόγος στο έργο του που τιτλοφορεί χαρακτηριστικά *Τα πολιτικά καθεστώτα* (μτφρ. Δ. Κοσμόπουλος, χ.ό., Αθήνα, 1960) διερευνά και τις ειδικότερες μορφές του δημοκρατικού πολιτεύματος, αλλά παράλληλα αντιπαραθέτει και συνολικά τα καθεστώτα στα οποία η εξουσία αναδεικνύεται από την ελεύθερη ψήφο του λαού προς τα υπόλοιπα, παραδείγματος χάρη κομμουνιστικά, φασιστικά κτλ. Τέλος, και ο Κωνσταντίνος Καλλίας αναφέρει ως πολιτεύματα το κοινοβουλευτικό, το προεδρικό και το ημιπροεδρικό σύστημα. (Βλ. Καλλίας, Κων., *Τρία πολιτεύματα: Το κοινοβουλευτικό της Μεγάλης Βρετανίας, το ημιπροεδρικό της Ε' Γαλλικής Δημοκρατίας και το προεδρικό των Ηνωμένων Πολιτειών. Δημοκρατικότητα και αποτελεσματικότητα*, Πιτσιλός, Αθήνα, 1992.)

ΣΧΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ
ΤΩΝ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕΝΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

Πολιτεύματα ή πολιτικά καθεστώτα

(κριτήριο διαφοροποίησης η νομιμοποιητική βάση και η προέλευση της εξουσίας)

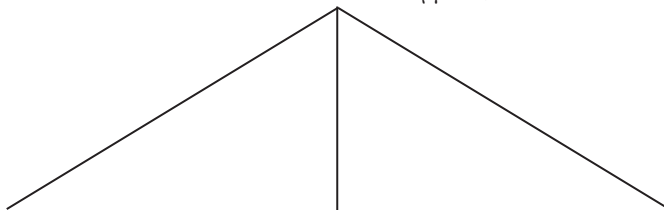
Δημοκρατικά

Μεικτά

Απολυταρχικά

Δημοκρατικά συστήματα διακυβέρνησης

(κριτήριο διαφοροποίησης οι θεσμοθετημένες σχέσεις μεταξύ των βασικών πολιτειακών οργάνων)

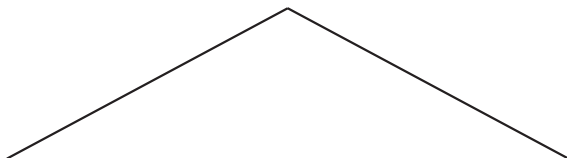
Προεδρικό σύστημα

Ημιπροεδρικό σύστημα

Κοινοβουλευτικό σύστημα

Κοινοβουλευτικά συστήματα

(κριτήριο διαφοροποίησης η κομματική σύνθεση της κυβέρνησης)

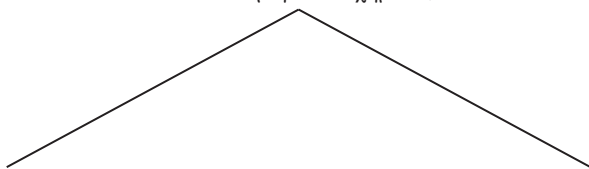

Πλειοψηφικός κοινοβουλευτισμός
(μονοκομματική κυβέρνηση)

Συναινετικός κοινοβουλευτισμός
(σμμαχική-πολυκομματική κυβέρνηση)

Συναινετική κοινοβουλευτική δημοκρατία ή συναινετικός κοινοβουλευτισμός

(κριτήριο διαφοροποίησης η προεκλογική εξαγγελία
του κυβερνητικού σχήματος)

Αμβλυμένος συναινετικός
κοινοβουλευτισμός (προεξαγγελλόμενων
κυβερνητικών προτάσεων)

Απόλυτος συναινετικός κοινοβουλευτισμός
(μετεκλογικά αναζητούμενων
κυβερνητικών σχημάτων)

ΆΛΛΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

α. Επιστημονικά

Εισαγωγή στην πολιτική, 1983, εκδ. Σάκκουλα.

Ο Βενιζελισμός της ανόρθωσης, 1985, εκδ. Σάκκουλα.

Μελέτες ελληνικής πολιτικής, 1985, εκδ. Σάκκουλα.

Η έννοια της εξουσίας στη σύγχρονη Πολιτική Επιστήμη, 1985, εκδ. Σάκκουλα.

Τα πολιτικά κόμματα: Θεωρητική προσέγγιση, 1988, εκδ. Ροές.

Τα πολιτικά κόμματα στον 3ο κόσμο, 1988, εκδ. Ροές.

Κόμματα και κομματικά συστήματα, 1989, εκδ. Εξάντας.

Οι κομματικές οικογένειες: Συντηρητικά, φιλελεύθερα, χριστιανοδημοκρατικά, σοσιαλιστικά, κομμουνιστικά κόμματα, 1992, εκδ. Εξάντας.

Οικολογισμός και πολιτική, 1992, εκδ. Παπαζήση.

Το κομματικό φαινόμενο, 1993, εκδ. Παπαζήση.

Η ελληνική Συντηρητική Παράταξη: Ιστορική προσέγγιση και πολιτικά χαρακτηριστικά, 1994, εκδ. Παπαζήση.

Η κρίση του κομματικού φαινομένου, 1995, εκδ. Σάκκουλα.

Παλιοί και νέοι φασισμοί, 1995, εκδ. Παπαζήση.

Η ελληνική πολιτική: 20ός αιώνας. Από την προβενιζελική στη μεταπαπανδρείϊκή εποχή, 1997, εκδ. Παπαζήση.

Εκλογικά συστήματα: θεωρία και πρακτικές εφαρμογές. Ανάδειξη Κοινοβουλίων και Προέδρων Δημοκρατίας: συγκριτική προσέγγιση, 2001, Εκδόσεις Πατάκη.

Les systèmes électro-raux aux présidentielles et aux législatives, 2004, εκδ. Université de Bruxelles.

Τα πολιτικά καθεστώτα. Δημοκρατίες και απολυταρχίες: Οι γρίφοι της εξουσίας, 2008, εκδ. Παπαζήση.

Προεδρικό σύστημα στην Ελλάδα; Στοχασμοί για μια εναλλακτική θεσμική αρχιτεκτονική, 2011, εκδ. Παπαζήση.

Το Δημοψήφισμα ως θεσμός και ως πολιτική πράξη: αυθεντική έκφραση ή βίαιη ποδηγέτηση της λαϊκής κυριαρχίας;, 2011, εκδ. Σιδέρη.

Το πολιτικό σύστημα των ΗΠΑ: Ένας ιδιόρρυθμος δικομματισμός, 2012, Εκδόσεις Πατάκη.

β. Πολιτικές βιογραφίες

Κ. Μητσοτάκης, πολιτική βιογραφία: Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία, 1990, εκδ. Παπαζήση.

Πολιτικές φυσιογνωμίες του 20ού αιώνα. Κριτικές προσωπογραφίες, 1996, εκδ. Ι. Σιδέρη.

Το πορτρέτο ενός ηγέτη. Από την ιστορία του Μητσοτάκη στον Μητσοτάκη της Ιστορίας, 2013, Εκδόσεις Πατάκη.

γ. Συλλογές άρθρων

Homo Passocus, Neodimocraticus, κ.λπ., 1986, εκδ. Ροές.

Θεσμικές και διεθνοπολιτικές παρεμβάσεις, 1995, εκδ. Παπαζήση.

Χάριν Παιδείας, 1995, εκδ. Παπαζήση.

δ. Λογοτεχνία

Η Πρωταπριλιά του Ίκαρου, 2002, Εκδόσεις Πατάκη.

Εστεμμένο πάθος, 2008, εκδ. Εστία.